

POSTAWA METROPOLITY ANDRZEJA SZEPTYCKIEGO WOBEC SKOMPLIKOWANYCH STOSUNKÓW POLSKO-UKRAIŃSKICH W LATACH 1918-1944

Wstęp

W czasie gdy metropolita Andrzej Szeptycki obejmował władzę w Cerkwi greckokatolickiej stosunki polsko-ukraińskie stawały się coraz bardziej napięte. Pod koniec XIX w. zaostrzyły się bowiem relacje Rusinów z polskimi przedstawicielami w rządzie krajowym Galicji i w Wiedniu. Polscy ziemianie poczuli się zagrożeni co do swego stanu majątkowego.

Początkowo Szeptycki udzielał poparcia jedynie tym galicyjskim Ukraińcom, którzy dążyli do kompromisu z Polakami. Jednak po łagodnym początku podjął działania, pod wpływem których Cerkiew greckokatolicka, stanowiąca dotąd neutralną narodowo gałąź Kościoła łacińskiego, stała się ukraińską instytucją narodową walczącą w duchu nacjonalistycznym. Duchowni o orientacji ukraińskiej objęli najważniejsze stanowiska w Cerkwi. Kapłani narodowości polskiej i Starorusiini byli natomiast marginalizowani. Wywołało to oburzenie i ostrą krytykę polskiego społeczeństwa.

Z biegiem czasu Szeptycki przyjmował coraz bardziej niechętną postawę wobec Polaków. Wspierał wszelkie państwowotwórcze dążenia Ukraińców stając się w ten sposób politycznym przeciwnikiem narodu polskiego.

1. Traktat brzeski

9 II 1918 r. w Brześciu zawarty został traktatu pomiędzy państwami centralnymi a Ukraińską Republiką Ludową (URL). Na jego mocy do tego niedawno powstałego państwa postanowiono włączyć Chełmsz-

czynną, a w oparciu o dodatkowy tajny układ Austro-Węgry zgadzały się na utworzenie z Galicji Wschodniej autonomicznej prowincji ukraińskiej¹. W skład Ukrainy miał wejść także Wołyń oraz duża część Polesia i Podlasia². Plany te wywołały oburzenie ludności polskiej, wybuchły strajki i manifestacje³. Polacy stanowczo zaprotestowali przeciw przyłączeniu Chełmszczyzny do URL. Część ludności ukraińskiej przyjęła jednak tę decyzję z wielką radością⁴.

Decyzje układu brzeskiego z wielkim entuzjazmem zaakceptował także metropolita Andrzej Szeptycki. 28 II 1918 r. w austriackiej Izbie Panów stwierdził, że Chełmszczyzna to starodawne ukraińskie terytorium. Według niego najpiękniejsze kulturowe i historyczne tradycje Ukrainy związane są z Chełmszczyzną⁵.

Jednak pod naciskiem strony polskiej, a także Węgrów, którzy obawiali się o Ruś Przykarpacką, rząd wiedeński anulował część postanowień zawartych w Brześciu. W kwietniu 1918 r. minister Burian modyfikował układ w sprawie Chełmszczyzny na korzyść Polaków⁶.

Traktat brzeski wkrótce przestał obowiązywać, jednak niechęć ludności polskiej do Szeptyckiego pozostała⁷.

2. Wojna ukraińsko-polska w latach 1918-1919

W wyniku pierwszej wojny światowej w październiku 1918 r. Austria rozpadła się bezpowrotnie. Klęska pozostałych zaborców dała Polsce niepodległość⁸.

Po rozpadzie Austro-Węgier dynastia Habsburgów rozpoczęła starania o uratowanie swej monarchii. Zasadnicze znaczenie w jej planach odgrywała Galicja Wschodnia, która wraz z Budapesztem miała

¹ W. Serczyk, *Historia Ukrainy*, Wrocław 1990, s. 373.

² J. Giertych, *Józef Piłsudski 1914-1919*, t. 2, Londyn 1982, s. 465-467.

³ W. Pobóg-Malinowski, *Najnowsza historia polityczna Polski*, t. 2: okres 1914-1939, Gdańsk 1990, s. 113-114.

⁴ W. Serczyk, *dz. cyt.*, s. 373.

⁵ О. Кравченко, *Велетень зо Святоюрської Гори: причинки до біографії Слуги Божого Андрія Шептицького на підставі чужомовних джерел*, b.m.w. 1963, s. 65.

⁶ W. Pobóg-Malinowski, *dz. cyt.*, s. 296, 863, 867, 875.

⁷ Z. Zembeck, *Wspomnienie o metropolicie Andrzeju Romanie Szeptyckim spisane dla dzieci i wnuków mej ukochanej siostry Jadwigi Szeptyckiej*, „Harvard Ukrainian Studies”, 15 (1991), nr 1/2, s. 116.

⁸ W. Pobóg-Malinowski, *dz. cyt.*, s. 78, 97, 113-114, 130, 132.

stać się fundamentem odbudowanej Austrii. Ważną rolę w tych dążeniach odgrywał arcyksiążę Wilhelm, zwany Wasylem Wyszywanym, który miał zostać ukraińskim monarchą.

Habsburgowie mogli liczyć na wsparcie jednego z głównych przywódców ukraińskich, czyli metropolitę Szeptyckiego. Podobnie jak wielu liderów ruchu ukraińskiego popierał program austrofilski, którego celem było utworzenie autonomicznej Ukrainy, wchodzącej w skład monarchii habsburskiej⁹.

16 X 1918 r. cesarz austriacki Karol zapowiedział utworzenie w składzie Austrii państwa ukraińskiego¹⁰. Jednak w związku z rozwijającym się republikanizmem, Ukraińcy porzucili ideę monarchistyczną a wraz z nią arcyksięcia Wilhelma i opowiedzieli się za republikanizmem¹¹.

18 X 1918 r. zebrała się we Lwowie Ukraińska Rada Narodowa (URN). W jej skład weszli też trzej grekokatolicy hierarchowie: metropolita Andrzej Szeptycki oraz biskupi Josafat Kocyłowski i Hryhoryj Chomyszyn. Cerkiew grekokatolicka wspierała rodzące się państwo ukraińskie. W czasie obrad uchwalono, że Galicja Wschodnia (do Sanu) łącznie z Łemkowszczyzną, północno-zachodnia Bukowina z Czerniowcami oraz północno-zachodnie Węgry (Ruś Zakarpacka) z Użhorodem to terytorium ukraińskie, które wejdzie w skład państwa ukraińskiego¹². 19 X 1918 r. Ukraińska Rada Narodowa proklamowała we Lwowie powstanie niezależnego państwa ukraińskiego, a 1 listopada Ukraińcy opanowali miasto i tereny na wschód od Sanu¹³.

Od samego początku Ukraińcy stosowali barbarzyńskie metody walki. Bombardowali śródmieście Lwowa, które nigdy nie było fortecą, granatami z ciężkich dział. Głównym celem ataków były kościoły. Na skutek bombardowań wielu ludzi zginęło. Pozbawiono Polaków wody i elektryczności. Ukraińcy dopuszczali się brutalnych mordów połączonych z pastwieniem się nad bezbronnymi. W niektórych polskich gminach

⁹ A. Kubasik, *Arcybiskupa Andrzeja Szeptyckiego wizja ukraińskiego państwa, narodu i Cerkwi*, Lwów-Kraków 1999, s. 84-87.

¹⁰ J. Giertych, *Tysiąc lat historii polskiego narodu*, t. 3, Londyn 1986, s. 44.

¹¹ W. Sobieski, *Dzieje Polski. Dzieje ostatnich dwu pokoleń*, t. 3, Warszawa 1925, s. 205.

¹² M. Klimecki, *Lwów 1918-1919. Z dziejów walki o polskie Kresy*, Warszawa 2016, s. 38-40.

¹³ W. Serczyk, *dz. cyt.*, s. 373.

wiejskich koło Lwowa wymordowano wszystkich mieszkańców¹⁴. Według ówczesnego łacińskiego metropolity Józefa Bilczewskiego tak złego wrażenia nie pozostawili po sobie nawet Moskale¹⁵.

13 XI 1918 r. Ukraińcy ogłosili utworzenie Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej (ZURL). Uformowano także ukraiński rząd – Sekretariat – na czele którego stanął Kost' Łewycki¹⁶. Duchowym przywódcą ZURL był metropolita Andrzej Szeptycki¹⁷. W odpowiedzi na proklamację państwa ukraińskiego Polacy zorganizowali we Lwowie dwudziestotysięczną demonstrację. W uchwalonej wówczas rezolucji mieszkańcy stwierdzili, że Lwów jako prastary gród na wskroś polski, czuje się istotną i nieodłączną częścią wolnego państwa polskiego¹⁸. Rozpoczęła się tragiczna dla obydwu stron wojna. 22 XI 1919 r. wojsko polskie opanowało Lwów, a Sekretariat czyli rząd ZURL przeniósł się do Stanisławowa¹⁹. W ostateczności armia zachodnio-ukraińska została rozbita, a gdy ruszyła ofensywa dowodzona przez gen. Rozwadowskiego, a następnie przez J. Piłsudskiego, wzmocniona przez armię gen. J. Hallera, cała Galicja Wschodnia została zajęta przez Polaków²⁰. Wojsko ukraińskie zostało wyparte za Zbrucz, a ZURL przestała istnieć²¹.

Wywołana przez Ukraińców wojna była bezsensowna i pozbawiona jakichkolwiek realnych podstaw. Historyczne prawo narodu polskiego do Małopolski Wschodniej i siła jej polskości były bowiem zbyt wielkie, by Polska mogła zrezygnować z tej ziemi²². Polacy tworzyli tam w pełni ukształtowany organizm społeczny z niezbędną ilością wykwalifi-

¹⁴ *Pismo prof. Leona Pińskiego do bp Adama Stefana Sapiehy z prośbą o interwencję na forum międzynarodowym w sprawie oblężonego przez Ukraińców Lwowa i Galicji (Małopolski Wschodniej, Lwów 2 I 1919 r., [w:] Kościół rzymskokatolicki i Polacy w Małopolsce Wschodniej podczas wojny ukraińsko-polskiej 1918-1919. Źródła, t. 1, red. J. Wołczanski, Lwów-Kraków 2012, s. 98-99.*

¹⁵ *Kopia pisma abp. Józefa Bilczewskiego do komisarza miasta Lwowa Władysława Stesłowicza z prośbą o przepustkę na wyjazd duszpasterski do Sokolnik k. Lwowa, Lwów 16 X 1918 r., [w:] Kościół rzymskokatolicki, s. 70.*

¹⁶ *W. Serczyk, dz. cyt., s. 374.*

¹⁷ *B. Cywiński, Ogniem próbowane, cz. 1: Korzenie tożsamości, Rzym 1982, s. 117.*

¹⁸ *M. Kozłowski, Między Sanem a Zbruczem. Walki o Lwów i Galicję Wschodnią 1918-1919, Kraków 1990, s. 216.*

¹⁹ *W. Serczyk, dz. cyt., s. 373-374.*

²⁰ *J. Giertych, Tysiąc, s. 45-46.*

²¹ *J. Buszko, Historia Polski 1864-1948, Warszawa 1984, s. 230.*

²² *W. Sobieski, Dzieje Polski. Dzieje ostatnich dwu pokoleń, t. 3, Warszawa 1925, s. 21-25, 204-207.*

fikowanych pracowników w każdym zawodzie i w każdej dziedzinie działalności społecznej. Rusini natomiast zajmowali się prawie wyłącznie rolnictwem²³.

Ukraiński zamach we Lwowie wywołał wśród Ukraińców euforię, w tym także w kręgach duchowieństwa Cerkwi greckokatolickiej. 3 XI 1918 r. w katedralnej cerkwi św. Jura we Lwowie celebrowano uroczyste nabożeństwo dziękczynne za utworzenie państwa ukraińskiego²⁴.

9 XI 1918 r. Ukraińcy należący do polsko-ukraińskiego Komitetu Obywatelskiego wydali odezwę „Do ludności polskiej miasta Lwowa”. W dokumencie tym informowali polskie społeczeństwo o przejęciu władzy w Galicji Wschodnie przez Ukraińską Radę Narodową. Odezwa ta, wbrew oczywistym faktom, obwiniała Polskę za trwającą wojnę, ponieważ Polacy negowali prawo Ukraińców do stworzenia w Galicji Wschodniej własnego państwa. Pokój Ukraińcy uzależniali od bezwarunkowej kapitulacji Polaków, a tym samym rezygnacji z walki o Lwów²⁵. Nie przyjmowali żadnych propozycji pokojowych strony polskiej. Polacy byli więc zmuszeni bronić tego, co dotychczas było ich własnością. Gdyby tego nie uczynili – uważał abp Bilczewski – zasłużyliby na pogardę całego cywilizowanego świata. Dlatego – podkreślał polski hierarcha -dopóki Ukraińcy będą zachowywać nieprzejednaną postawę, Polacy także nie ustąpią. Swoich praw będą bronić aż do ostatniej kropli krwi²⁶.

Nazajutrz po publikacji odezwy metropolita Szeptycki wystosował list do metropolity Józefa Bilczewskiego. Treść listu była jednak przewrotna, ponieważ Szeptycki wyrażał w nim radość z rzekomego faktu podania przez Ukraińców Polakom ręki do zgody. Prosił jednocześnie Bilczewskiego, aby Polacy przystąpili do rokowań o zawieszenie broni. W liście z 14 XI 1918 r. Bilczewski wykazał, że warunki, jakie wysunęli Ukraińcy, były nie do przyjęcia przez Polaków. Żądali bowiem całkowitego rozbrojenia polskiej społeczności Lwowa mimo, że nie byli wstanie

²³ *Kopia pisma abp. Józefa Bilczewskiego do papieża Benedykta XV o konflikcie ukraińsko-polskim 1918-1919*, Lwów 21 II 1919 r., [w:] *Kościół rzymskokatolicki*, s. 132.

²⁴ J. Wołczański, *Wstęp*, [w:] *Kościół rzymskokatolicki*, s. 11.

²⁵ *Tamże*, s. 15.

²⁶ *Kopia pisma abp. Józefa Bilczewskiego do papieża*, [w:] *Kościół rzymskokatolicki*, s. 134-135.

zapanować nad eskalacją terroru²⁷. Bezbronna ludność polska narażona byłaby wówczas na prześladowania ze strony Ukraińców²⁸.

W piśmie do Bilczewskiego z 17 IX 1918 r. Szeptycki obarczył Polaków winą za przedłużające się negocjacje. Według niego strona polska wysuwała coraz to nowe żądania uniemożliwiające zakończenie działań zbrojnych²⁹. W rzeczywistości Polacy od samego początku dążyli do zakończenia wojny. Świadczy o tym m.in. list gen. Rozwadowskiego do abpa J. Bilczewskiego, w którym wyraził pełną gotowość do omówienia z Ukraińcami warunków zawarcia pokoju³⁰. Z podobną inicjatywą wystąpił także prof. Ernest Till, który przygotował projekt polsko-ukraińskiej odezwy wzywającej do pokoju³¹. Należy także podkreślić działalność abpa Bilczewskiego na rzecz pokoju pomiędzy narodem polskim i ukraińskim. Nie tylko krytykował działania wojsk ukraińskich, ale brał też w obronę ludność ukraińską, gdy była niesprawiedliwie traktowana przez wojsko polskie. Apelował do polskich władz wojskowych, aby nie dokonywano rewizji w greckokatolickich zakonach żeńskich. Interwencja Bilczewskiego przyniosła oczekiwany skutek³².

Wszystkie jednak wysiłki zmierzające do nawiązania dialogu polsko-ukraińskiego pozostały bezowocne. Na przeszkodzie stanęło nieprzejednane stanowisko Ukraińskiej Rady Narodowej. Jej przewodniczący Kost' Łewycki podjęcie rozmów pokojowych uzależnił od kapitulacji Polaków oraz opuszczenia Galicji Wschodniej przez żołnierzy polskich wywodzących się spoza tego terytorium. Ponadto Polacy mieli zgodzić się na dominację władz ukraińskich na terytorium ZURL. Ukraińcy postawili więc warunki, których Polacy nie mogli zaakceptować³³.

²⁷ J. Wołczański, *Wstęp*, s. 15-16.

²⁸ *Kopia pisma abp. Józefa Bilczewskiego do papieża*, s. 135-137.

²⁹ J. Wołczański, *Wstęp*, s. 19.

³⁰ *Pismo gen. Tadeusza Rozwadowskiego do abp. Józefa Bilczewskiego w sprawie podejmowanych decyzji podczas wojny ukraińsko-polskiej 1918-1919*, Lwów 1 I 1919, [w:] *Kościół rzymskokatolicki*, s. 96-97.

³¹ *Projekt polsko-ukraińskiej odezwy autorstwa prof. Ernesta Tilla z myślą o zażegnaniu konfliktu ukraińsko-polskiego 1918-1919*, Lwów grudzień 1918 r., [w:] *Kościół rzymskokatolicki*, s. 94-95.

³² *List ss. Bazylianek obrządku greckokatolickiego do abp. Józefa Bilczewskiego z podziękowaniem za obronę przed rewizjami klasztorów we Lwowie ze strony wojsk polskich w czasie wojny ukraińsko-polskiej*, Lwów 5 XII 1918 r., [w:] *Kościół rzymskokatolicki*, s. 78-79.

³³ J. Wołczański, *Wstęp*, s. 26.

Od samego początku istnienia ZURL Rusini przystąpili do niszczenia żywołu polskiego. Chcieli zlikwidować wszelkie ślady polskości. To dzieło destrukcji nacechowane było ogromną przemocą. We Lwowie pozamykano wszystkie polskie gazety, gnębiono ich redakcje i zarządy³⁴.

Rusini wiedząc, że ludność polska w Galicji Wschodniej utożsamia się z obrządkiem łacińskim, w celu zniszczenia jej świadomości narodowej, postanowili Polaków oderwać od wiary. Podjęli działania mające na celu wyeliminowanie obrządku łacińskiego. Prześladowano kapłanów, aby zmusić ich do opuszczenia parafii. Zabito sześciu duchownych, a 114 zostało rannych. Wielu zostało internowanych, nie mogli więc prowadzić działalności duszpasterskiej. Wolno im było jedynie na celebrować Mszę św. i posługiwać umierającym. Niektórzy, aby uniknąć agresji i śmierci, ukrywali się w jaskiniach, na polach i w lasach. Przemocą bowiem realizowano hasło, że w Galicji Wschodniej nie ma miejsca dla łacińskich księży³⁵. Niszczono, dewastowano i rabowano kościoły. Rozbijano trumny fundatorów, deptano posągi świętych, a konsekrowane hostie rzucano na ziemię. Wiernych wyznania rzymskokatolickiego zmuszano do przystępowania do sakramentów według obrządku wschodniego, a potem rejestrowano ich jako Rusinów³⁶. Na ulicach bito mówiących po polsku. Okrutnie obchodzono się z chorymi w obozach i szpitalach. Wielu Polaków rozstrzelano³⁷.

Ta nienawiść Rusinów do obrządku łacińskiego i polskości była w dużej mierze wywołana niegodziwą działalnością większości ruskiego duchowieństwa, które szerzyło propagandę polityczną ukształtowaną na ekstremalnej nienawiści wobec obrządku łacińskiego i ludności polskiej. Polegało to na podżeganiu do bratobójczych walk i zachęcaniu do „świętej wojny”³⁸. Często miejscem agitacji były cerkwie greckokatolickie³⁹.

Według abp. Bilczewskiego winnym tej nienawiści jaką kler grekokatolicki zasiał z ambon przeciw ludowi polskiemu, był w dużej

³⁴ Kopia pisma abp. Józefa Bilczewskiego do papieża, s. 134-135.

³⁵ *Relacja ambasadora Rzeczypospolitej Polskiej przy Stolicy Apostolskiej hr. Władysława Skrzyńskiego na temat zbrojnej inwazji ukraińskiej w Galicji Wschodniej w roku 1918*, Rzym 3 VIII 1921 r., [w:] *Kościół rzymskokatolicki*, s. 813-815.

³⁶ *Tamże*, s. 815-817.

³⁷ W. P o b ó g - M a l i n o w s k i, *dz. cyt.*, s. 13.

³⁸ *Relacja ambasadora*, s. 813-817.

³⁹ F. R z e m i e n i u k, *Walki polityczne grekokatolickiego duchowieństwa o niepodległość Ukrainy w okresie II Rzeczypospolitej (1918-1939)*, Siedlce 2003, s. 16.

mierze metropolita Andrzej Szeptycki. Bez niego w społeczeństwie ukraińskim nie podejmowano żadnej działalności choćby o najmniejszej wadze politycznej. Łatwo mógł więc wyciszyć tę nienawiść. Niczego jednak nie podjął w tym kierunku, wprost przeciwnie, nienawiść tę pogłębił. Na jego polecenie prawie w każdą niedzielę i dzień świąteczny z unickiego seminarium duchownego wyruszali alumni, których zadaniem było prowadzenie agitacji politycznej wśród mieszkańców ukraińskich wsi i osad. Jednocześnie Szeptycki usuwał z seminarium tych alumnów, którzy nie podzielali ukraińskich poglądów politycznych. Kapłani, którzy nie byli Ukraińcami, poddawani byli wielorakim szykanom⁴⁰.

Aby powstrzymać barbarzyństwo cechujące walkę Ukraińców z ludnością polską gen. Rozwadowski zwrócił się do Szeptyckiego z apelem, aby wpłynął na sposób prowadzenia działań wojennych. Metropolita odpowiedział, że nie są mu znane żadne dowody potwierdzające niegodziwość postępowania jego rodaków⁴¹.

Należy jednak podkreślić, że ukraiński hierarcha stanął w obronie prześladowanych polskich kapłanów. Zwrócił się do premiera rządu ZURL Sydora Hołubowycza z prośbą o uwolnienie wszystkich aresztowanych⁴².

Aby zakończyć bratobójczą wojnę ukraińsko-polską, ówczesny wizytator apostolski w Polsce msgr Achilles Ratti wezwał 27 XII 1918 r. obu arcybiskupów lwowskich: Bilczewskiego i Szeptyckiego, do podjęcia działań na rzecz zakończenia wojny. Grekokatolicki władca zlekceważył jednak pismo wizytatora. Według niego zostało ono wysłane pod niewłaściwy adres. Uważał, że należało je skierować do rządów warszawskiego i kijowskiego, a nie do biskupów. Stwierdził ponadto, że jest metropolitą w państwie zachodnio-ukraińskim, a nie polskim. Mimo wyraźnego żądania Ojca Świętego nie chciał pisma wizytatora opublikować. Uważał, że tego rodzaju pismo byłoby dowodem rzekomego ukraińskiego barbarzyństwa. Dokument ten mogliby Polacy wykorzystać przeciw Ukraińcom. Dopiero pod naciskiem

⁴⁰ *Kopia pisma abp. Józefa Bilczewskiego do papieża*, s. 133.

⁴¹ J. Wołczański, *Wstęp*, s. 33.

⁴² *Kopia listu abp. Andrzeja Szeptyckiego do premiera rządu Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej Sydora Hołubowycza w sprawie uwolnienia internowanych przez władze ukraińskie kapłanów obrządku łacińskiego*, Lwów 27 II 1919 r., [w:] *Kościół rzymskokatolicki*, s. 138-139.

Bilczewskiego, który przyrzekł ogłosić pismo w organie prasowym swej kurii metropolitalnej, Szeptycki postanowił spełnić wolę papieża. Jak łatwo dostrzec kierował się motywami politycznymi, a nie duszpasterskimi⁴³.

Abp Bilczewski wielokrotnie interweniował u Szeptyckiego w związku z niewłaściwym odnoszeniem się Rusinów do Polaków. 14 IV 1918, czyli przed wybuchem wojny ukraińsko-polskiej, prosił Szeptyckiego, aby przeciwstawił się aktom nienawiści ludu ruskiego do ludności polskiej. Rusini grozili bowiem Polakom zniszczeniem ich sadyb i wyrzuceniem za San⁴⁴. W czasie wojny ukraińsko-polskiej zwrócił Szeptyckiemu uwagę, że metody walki stosowane przez wojsko ukraińskie są niehumanitarne i niezgodne z prawem międzynarodowym. Strzelano do bezbronnych ludzi chodzących po ulicach, a także do wychodzących z kościołów⁴⁵. 11 XII 1918 r. Bilczewski wysłał kolejny rozpaczliwy list do Szeptyckiego. Prosił, by władzka stanął w obronie mordowanych w bestialski sposób Polaków⁴⁶. Oskarżył Szeptyckiego i część jego duchowieństwa o współudział w zbrodniach dokonanych przez ukraińskie wojsko na cywilnej ludności polskiej. Uważał, że grekokatolicki metropolita był jednym z głównych sprawców wojny⁴⁷. Według Bilczewskiego na Szeptyckim w znacznej mierze ciążyła moralna odpowiedzialność za nienawiść Ukraińców wobec bratniego ludu polskiego, którą w serca wiernych zasiewał z ambon unicki kler.

Bilczewski zarzucił także Szeptyckiemu, że chociaż mógł zapobiec wybuchowi wojny ukraińsko-polskiej, niczego w tej sprawie nie uczynił. Uczestniczył we wszystkich potajemnych zebraniach, w czasie

⁴³ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Amb. RP Londyn, syg. 879, s. 120-121, *MSZ do Poselstwa Polskiego w Londynie*, Warszawa, 3 III 1922 r.

⁴⁴ Центральний Державний Історичний Архів України у Львові (Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie – dalej CDIAL), f. 358, opis 1, spr. 166, arkusz 20, *List arcybiskupa Bilczewskiego do metropolity Szeptyckiego*, 14 IV 1918 r.

⁴⁵ *Tamże*, arkusz 26-27, *List arcybiskupa Bilczewskiego do metropolity Szeptyckiego*, 6 X 1918 r.

⁴⁶ *Tamże*, arkusz 45, *List arcybiskupa Bilczewskiego do metropolity Szeptyckiego*, 11 XII 1918 r.

⁴⁷ *Koncept pisma abp. Bilczewskiego do abp. Andrzeja Szeptyckiego odnoszący się do kontrowersyjnej postawy w dobie wojny ukraińsko-polskiej 1918-1919*, Lwów IX 1919 r., [w:] *Kościół rzymskokatolicki*, s. 285-287.

których ten zamach planowano, jednak polityk wziął górę w Szeptyckim nad katolickim biskupem⁴⁸.

Polski hierarcha kolejny raz apelował do Szeptyckiego 23 II 1919 r. Ubolewał, że mimo wielokrotnie powtarzanych prośb, by zwrócił się do władz ukraińskich, aby nie znęcały się nad ludnością polską i nie pozbawiały jej opieki duszpasterskiej, ukraiński władca był obojętny na te prośby. Wiele parafii było pozbawionych duszpasterzy. Ludzie umierali bez sakramentów, sami grzebali swoich zmarłych.

Szeptycki odpowiedział Bilczewskiemu, że nie może zwrócić się z takim apelem do władz ukraińskich, bo nie zna prawdziwego stanu rzeczy. Wszelkie informacje, wskazujące na barbarzyńskie traktowanie polskiej ludności cywilnej przez wojsko ukraińskie, bagatelizował albo nie przyjmował ich do wiadomości. Dlatego Bilczewski wytknął mu, że jako katolicki biskup nie może być obojętny wobec takiej niesprawiedliwości. Zagroził jednocześnie, że jeżeli i tym razem odmówi jego prośbie, to wezwie go publicznie na sąd Boga, przed trybunał Stolicy Świętej i całego cywilizowanego świata⁴⁹.

Szeptycki jednak mimo interwencji arcybiskupa Bilczewskiego oraz dowódcy wojsk polskich uczestniczących w wojnie ukraińsko-polskiej gen. Tadeusza Rozwadowskiego, nie potępił zbrodni popełnianych przez wojska ukraińskie na cywilnej ludności polskiej⁵⁰. Obawiał się, że gdyby wystąpił z odezwą do władz ukraińskich, Polacy mogliby ją wykorzystać przeciw Ukraińcom w czasie kongresu pokojowego⁵¹.

3. Wobec II RP

25 VI 1919 r. Rada Regencyjna zezwoliła Polsce na zajęcie Małopolski Wschodniej. Zobowiązała jednocześnie rząd polski do zapewnienia autonomii na tym obszarze. 21 XI 1919 r. Rada Najwyższa nadała Polsce jedynie prawo kraju mandatariusza na 25 lat⁵².

⁴⁸ *Kopia pisma abp. Józefa Bilczewskiego do papieża*, s. 131-133.

⁴⁹ CDIAL, f. 358, opis 1, spr. 166, arkusz 50, *List arcybiskupa Bilczewskiego do metropolity Szeptyckiego*, 23 II 1919 r.

⁵⁰ A. Zięba, *Metropolita Andrzej Szeptycki i władze II Rzeczypospolitej*, „Chrześcijańcin w świecie”, 21 (1989), nr 7-8, s. 47.

⁵¹ CDIAL, f. 358, opis 1, spr. 166, arkusz 50.

⁵² R. Torzecki, *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923-1929*, Kraków 1989, s. 47.

Szeptycki nie potrafił się pogodzić z upadkiem ZURL. Dlatego postanowił zbadać sytuację międzynarodową i możliwości jakie pozostały do korzystnego dla Ukraińców rozwiązania sprawy Małopolski Wschodniej. Za zgodą władz polskich 16 XII 1920 wyjechał do Rzymu, gdzie przebywał do marca 1921 r.⁵³

Unikał wszelkich kontaktów z polskimi placówkami dyplomatycznymi⁵⁴. Za prawowity ukraiński rząd narodowy uważał rząd Petruszewycza, dlatego prosił Ukraińców, by nikt nie pertraktował z Polakami. Byłby to bowiem dowód, że kwestia Małopolski Wschodniej jest wewnętrzną sprawą Polski, a według niego był to problem międzynarodowy. Uważał, że Ententa zdradziła Ukraińców przyznając Małopolskę Wschodnią Polsce. Szeptycki dążył do stworzenia na tym terytorium niezależnego państwa ukraińskiego, które następnie powinno zostać zjednoczone z Wielką Ukrainą⁵⁵. To wezwanie do zjednoczenia z Wielką Ukrainą zdumiewa. W państwie tym bowiem władzę sprawowali wrogowie Cerkwi, bolszewicy⁵⁶.

Od kwietnia do czerwca 1921 r. Szeptycki podróżował do Belgii, Holandii, Francji i Anglii⁵⁷. W latach 1921-1923 odbył podróż do Ameryki Północnej i Południowej. Odwiedził USA, Kanadę, Brazylię oraz Argentynę⁵⁸. W czasie podróży po Europie i obu Amerykach często rozpowszechniał nieprawdziwe informacje na temat sytuacji Ukraińców w Polsce. Oskarżał Polaków o kolonizowanie Małopolski Wschodniej i znęcanie się nad Ukraińcami⁵⁹.

15 III 1923 r. Rada Ambasadorów przyznała Małopolskę Wschodnią Polsce⁶⁰. 5 X 1923 r. Szeptycki powitany jedynie przez grupę dostojników kościelnych wrócił do Lwowa. Wywołało to oburzenie

⁵³ T e n ż e, *Z problematyki stosunków polsko-ukraińskich*, „Dzieje najnowsze”, 17 (1985), nr 2, s. 156.

⁵⁴ B. H e y d e n k o r n, *Polityczna działalność metropolity Szeptyckiego*, „Zeszyty Historyczne”, 1985, z. 72, s. 102.

⁵⁵ R. T o r z e c k i, *Z problematyki*, s. 158.

⁵⁶ K. G r ü n b e r g, B. S p r e n g e l, *Trudne sąsiedztwo. Stosunki polsko-ukraińskie w X-XX wieku*, Warszawa 2005, s. 505-514.

⁵⁷ R. T o r z e c k i, *Z problematyki*, s. 158.

⁵⁸ M. K l a c h k o, *Podróż metropolity Szeptyckiego do Zachodniej Europy i Ameryki w latach 1920-1923*, [w:] *Metropolita Andrzej Szeptycki. Studia i materiały*, red. A. Z i ę b a, Kraków 1994, s. 161-163.

⁵⁹ A. K u b a s i k, *Arcybiskupa*, s. 96-107.

⁶⁰ M. K l a c h k o, *Podróż*, s. 164-165.

Polaków, którzy wiedzieli o antypolskiej działalności Szeptyckiego za granicą w latach 1921-1923⁶¹.

Ukraińcy nie pogodzili się jednak z faktem przyłączenia Małopolski Wschodniej do państwa polskiego. W odpowiedzi rozpoczęli akcję sabotażowo-dywersyjną. Atakowano Polaków oraz tych Ukraińców, którzy chcieli porozumieć się z Polakami⁶². Działalność terrorystyczna nacjonalistów ukraińskich skupionych wokół Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów (OUN) swój szczyt osiągnęła w okresie od lipca do listopada 1930 r. Niszczono majątki polskich kolonistów i obywateli ziemskich oraz państwowe obiekty. Szeptycki nie potępił antypaństwowej działalności ukraińskich szowinistów, co mogło oznaczać moralne wsparcie dla całej akcji⁶³. W odpowiedzi 16 IX 1930 r. na polecenie marszałka Piłsudskiego państwo polskie rozpoczęło akcję pacyfikacyjną, która objęła 16 powiatów (450 wsi). Polegała na kłopotliwych rewizjach połączonych z demolowaniem budynków i niszczeniem inwentarza⁶⁴. Należy jednak podkreślić, że w czasie „pacyfikacji” nie oddano ani jednego strzału, nikt nie został zabity, nie spalono ani jednej ukraińskiej zagrody⁶⁵.

13 X 1930 r. Szeptycki wraz z innymi biskupami greckokatolickimi wydał list, w którym skrytykowano państwo polskie za stosowanie zasady odpowiedzialności zbiorowej. Według autorów listu skrzywdzono w ten sposób wielu niewinnych ludzi. Władyka podkreślił, że odpowiedzialni za akcje terrorystyczne skierowane przeciw państwu polskiemu powinni być ukarani. Protestował jednak przeciw karaniu całego narodu ukraińskiego za postęпки podpalaczy i zamachowców. Stwierdził jednocześnie, że od początku działalność terrorystyczną ukraińskich nacjonalistów uważał za moralnie złą i przeciwną prawu Bożemu. Do młodzieży ukraińskiej natomiast apelował, aby zamiast krwawego terroru i akcji sabotażowych służyła ojczyźnie codzienną mrówczą pracą i nauką. Można by w związku z tym zapytać, dlaczego milczał, gdy ukraińscy

⁶¹ M. Papierzyńska-Turek, *Sprawa ukraińska w drugiej Rzeczypospolitej 1922-1926*, Kraków 1979, s. 198-200.

⁶² R. Torzecki, *Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy 1933-1945*, Warszawa 1972, s. 50-52; 65-66.

⁶³ A. Chojnowski, *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921-1939*, Wrocław 1979, s. 157.

⁶⁴ *Tamże*, s. 158.

⁶⁵ W. Póbobóg-Malinowski, *dz. cyt.*, s. 726.

szowiniści niszczyli państwo polskie?⁶⁶. Dlaczego nie reagował, gdy ukraińscy szowiniści w 1921 r. dokonali nieudanego zamachu na Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego, a w 1922 r. chcieli zabić prezydenta II RP Stanisława Wojciechowskiego. Podobnie nie zajęł stanowiska, gdy w 1931 r. nacjonaści zabili posła Tadeusza Hołówkę, a 15 VI 1934 r. zamordowali wicepremiera polskiego rządu, ministra spraw wewnętrznych Bronisława Pierackiego⁶⁷.

4. Postawa Szeptyckiego wobec ludobójstwa ukraińskiego dokonanego na ludności polskiej Wołynia i Małopolski Wschodniej w czasie II wojny światowej

Ukraiński nacjonalizm ukształtował się na przełomie XIX i XX wieku. Wówczas też zrodziła się idea ukraińskiego państwa czyli „Samostijnej Ukrainy”. W 1900 r. Mykoła Michnowskij wydał broszurę p.t. „Samostijna Ukraina” a w 1917 r. opracował tzw. „Dziesięcioro przykazań UPL (Ukraińska Partia Ludowa)”⁶⁸. Dekalog ten posłużył jako wzór dla późniejszego Dekalogu Ukraińskiego Nacjonalisty autorstwa Stepana Łenkawskiego⁶⁹. Istotą ideologii Michnowskiego było hasło „Ukraina dla Ukraińców”. Dążył do przeciwstawienia Ukraińców wszystkim „czużencom” – Rosjanom, Polakom i Żydom, którzy byli uważani za wrogów narodu ukraińskiego. Prace Michnowskiego stały się punktem wyjścia dla rodzącej się idei ukraińskiego nacjonalizmu, którą w później w duchu faszystowskim rozwinął Dmytro Doncow⁷⁰. Założenia swojej zbrodniczej doktryny wyłożył w wydanej w 1926 r. pracy p.t. „Nacjonalizm”⁷¹, w której wzywał do czystek etnicznych. Uważał, że należało uwolnić ukraińską ziemię od panowania obcych.

⁶⁶ *Пастырський лист сімох галицьких єр.-кат. Владик*, 26 X 1930 г., [w:] Т. Г у н ч а к, Р. С о л ь ч а н и к, *Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали*, t. 2, b.m.w., 1983, s. 337-339.

⁶⁷ A. K o r m a n, *Piąte Przykazanie Boskie: Nie zabijaj. Nieukarane ludobójstwo dokonane przez ukraińskich szowinistów w latach 1939-1945*, Londyn 1990.

⁶⁸ E. P r u s, *Herosi spod znaku tryzub. Konowalec-Bandera-Szuchewycz*, Warszawa 1985, s. 13, 16-17.

⁶⁹ L. K u l i Ń s k a, *Działalność terrorystyczna i sabotażowa nacjonalistycznych organizacji ukraińskich w Polsce w latach 1922-1939*, Kraków 2009, s. 51.

⁷⁰ E. P r u s, *Herosi*, s. 16-17.

⁷¹ W. P o l i s z c z u k, *Apokalipsa według Wiktora Ukraińca*, Toronto-Warszawa 1996, s. 43-51.

Tezy Doncowa wywarły duży wpływ na ideologię Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów (OUN)⁷², według której nacjonalizm ukraiński nie może liczyć się z żadnymi ogólnoludzkimi ideami jak solidarność, miłosierdzie czy humanizm. Każda droga, nawet droga morderstw i podłości jest dobra, jeżeli służyła ukraińskiej sprawie⁷³.

Nacjonalizm ukraiński narodził się w Galicji, gdzie wśród Ukraińców dominowała Cerkiew greckokatolicka, na czele której stał metropolita Andrzej Szeptycki. Władyka jednak mimo antykościelnego w swej istocie Dekalogu nie odseparował się od zbrodniczego ukraińskiego nacjonalizmu, nie potępił go⁷⁴. Według biskupa Chomyszyna milcząco go aprobował⁷⁵.

W efekcie wybuchu II wojny światowej i związanej z tym likwidacji państwa polskiego powstała sytuacja polityczna umożliwiająca realizację ideologii ukraińskich szowinistów. Gdy 22 VI 1941 r. Niemcy hitlerowskie napadły na ZSRR Jarosław Stećko i ks. Iwan Hrynioch uzyskali od metropolity aprobatę na utworzenie rządu ukraińskiego i ogłoszenie niepodległej Ukrainy⁷⁶. Niedługo potem, zgodnie z założeniami nacjonalistycznej rewolty, OUN rozpoczęła walkę z tzw. obcym i wrogim żywiołem na Wołyniu⁷⁷. Pierwsze przypadki mordowania Polaków miały miejsce już w listopadzie 1942 r. Masowe podpalenia i mordy rozpoczęły się w drugiej połowie 1943 r.⁷⁸ Ofiarą nienawiści ukraińskich szowinistów na Wołyniu padło 40 tys. Polaków⁷⁹. Następnie w kołach ukraińskich powstała myśl, aby element polski fizycznie usunąć także z Małopolski Wschodniej⁸⁰. Spodziewając się klęski Niemiec banderowcy sądzili, że dojdzie do bezpośredniej konfrontacji polsko-

⁷² R. Т о р з е ц к и, *Kwestia ukraińska w Polsce*, s. 52, 359.

⁷³ E. P r u s, *Banderowcy-defekt historii*, Wrocław b.r., s. 52-54.

⁷⁴ W. P o l i s z c z u k, *Gorzka prawda. Zbrodnicość OUN – UPA*, Toronto 1995, s. 323-325.

⁷⁵ Г. Х о м и ш и н, *Два Царства*, [w:] *Два Царства. Dwa królestwa*, red. I. Р е - л е h a t y j, W. O s a d c z y, Lublin 2016, s. 116-117.

⁷⁶ R. Т о р з е ц к и, *Kwestia ukraińska w polityce*, s. 227-234.

⁷⁷ Tamże, s. 234.

⁷⁸ R. Т о р з е ц к и, *Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1993, s. 257-258.

⁷⁹ T e n z e, *Kwestia ukraińska w polityce*, s. 294-295, 300.

⁸⁰ *Sprawa ukraińska. (Praca na temat stosunków polsko-ukraińskich, opracowana w Kraju w roku 1943. Wpłynęła do Biura Premiera 26 VI 1944 z MSW)*, „Zeszyty Historyczne”, 1985, z. 71, s. 137.

ukraińskiej. Dlatego nakazali konspiracyjnym DUN-on (Drużynom Ukraińskich Nacjonalistów), przekształconym później w Ukraińską Powstańczą Armię (UPA), „fizyczną eksterminację” ludności polskiej. Uważali, że wypędzenie Polaków nie przyniesie Ukraińcom żadnych korzyści. Według nich jedynym rozwiązaniem było totalne unicestwienie ich na miejscu. Rozpoczęła się straszliwa rzeź Polaków. O ich losie zdecydowała uchwała przewodu OUN z grudnia 1942 r., podpisana przez „Maksyma Rubana” czyli M. Łebedia⁸¹.

W połowie 1943 r. fala walk z Polakami przeniosła się do Małopolski Wschodniej. Skutki rzezi były tam bardziej tragiczne niż na Wołyniu. Straty ludności szacuje się na 200 tys.⁸².

Jedynym autorytetem, który mógł powstrzymać tę falę mordów był metropolita Szeptycki⁸³. Aby bronić swych wiernych przed nienawiścią ukraińskich szowinistów zwrócił się do niego łaciński metropolita lwowski abp Bolesław Twardowski⁸⁴. Szeptycki był gotowy wydać list pasterski w tej sprawie, jednak pod warunkiem, że podpisze go także abp Twardowski, jako przedstawiciel polskiego społeczeństwa. List ten miał potępić zarówno zbrodnie ukraińskie jak i odwety polskie. Polski hierarcha jednak nie zgodził się na to. Podobnie jak kierownictwo Armii Krajowej uważał, że to ukraińscy nacjonaści są sprawcami morderstw na cywilnej ludności i to właśnie ich należy potępić⁸⁵.

10 VIII 1943 r. pod wpływem metropolity Twardowskiego⁸⁶ i na żądanie władz niemieckich⁸⁷ Szeptycki wydał list pasterski, w którym prosił kierujących narodem ukraińskim, aby strzegli swych synów przed narodową nienawiścią, partyjnymi kłótniami i zemstą na wrogach⁸⁸.

⁸¹ E. P r u s, *Banderowcy*, s. 61-64.

⁸² R. T o r z e c k i, *Kwestia ukraińska w polityce*, s. 294-295, 300.

⁸³ AAN, Delegatura Rządu na Kraj, syg. 202/III/127, s. 7, *Orkan „Przegląd Narodowościowy”* nr 1 redagowany na podstawie materiałów z terenu przez „Biuro Narodowościowe” Delegata Rządu przeznaczony do użytku wewnętrznego delegata rządu, 1944.

⁸⁴ J. W o ł c z a ń s k i, *Korespondencja arcybiskupa Bolesława Twardowskiego z arcybiskupem Andrzejem Szeptyckim w latach 1943-1944*, „Przegląd Wschodni”, 3(1992/93), z. 2(6), s. 471.

⁸⁵ E. P r u s, *Kurhany. Dążenia galicyjskich nacjonalistów ukraińskich*, Warszawa, s. 106-107.

⁸⁶ AAN, Delegatura Rządu na Kraj, syg. 202/III/123, s. 2, *Raport dotyczący działalności Szeptyckiego 1943-1944*, 1944.

⁸⁷ *Także*, syg. 202/III/213, s. 2-4, *Uzupełnienie sprawozdania ogólnego z 19 VII 1943 r.*

⁸⁸ AAN, Delegatura Rządu na Kraj, syg. 202/III/123, s. 2, *Raport*.

Wezwał do obrony tych, których życie było zagrożone. Nawoływał do zachowania spokoju społecznego. Przestrzegał przed tymi, którzy wzywali młodzież do zabijania⁸⁹. Potępił wszelkie zbrodnie, próbował jednak usprawiedliwić je jakoby dobrymi zamiarami⁹⁰. Oznaczało to, że jako kapłan oburzał się na zbrodnie, ale zgadzał się z motywami, jakimi kierowali się sprawcy⁹¹. Czy można jednak uznać za dobry cel dążenie banderowców do całkowitej depolonizacji Małopolski Wschodniej⁹²? Mimo, że list ten nie ograniczał się jedynie do potępienia mordów i bezprawia, ale wzywał Ukraińców do obrony życia i mienia ludności zagrożonej aktami terroru⁹³, to jednak koła zbliżone do Delegatury rządu na kraj uznały go za zbyt powściągliwy w potępieniu zbrodni. Mówił bowiem tylko o mordowaniu wrogów, jakby Ukraińcy mordowali tylko rzeczywistych nieprzyjaciół⁹⁴.

Zdumienie budzi treść listu Szeptyckiego z 13 IX 1943 r. Oskarżył w nim Polaków o cały szereg politycznych morderstw dokonanych rzekomo na Ukraińcach. Na Chełmszczyźnie i na Podlasiu takich morderstw miało być ponad 500, a ofiarami byli zawsze Ukraińcy odznaczający się patriotyzmem albo pracą dla swego narodu⁹⁵.

Powołując się na sporadyczne przypadki zabójstw Ukraińców przez Polaków, Szeptycki stanął w jednym szeregu z tymi, którzy oskarżali ludność polską o sprowokowanie wojny z Ukraińcami. OUN bowiem za wydarzenia na Wołyniu i w Małopolsce Wschodniej obwiniała Polaków, którzy według niej zabijali Ukraińców na Chełmszczyźnie w latach 1941-1943⁹⁶. Tymczasem Ukraińcy zaczęli zabijać Polaków już w 1939 r.⁹⁷. Natomiast przypadki zabójstw Ukraińców przez Polaków na Chełmszczyźnie miały związek z rozpoczętą przez Niemców w listopadzie 1942 r. akcją wysiedlania mieszkającej tam ludności polskiej. W niektórych miejscowościach ukraińscy wójtowie otrzymali

⁸⁹ *List pasterski do duchowieństwa i wiernych*, 10 VIII 1943 r., „Znak” 40 (1988), nr 9, s. 74-78.

⁹⁰ *Także*, s. 75.

⁹¹ AAN, Delegatura Rządu na Kraj, syg. 202/III/213, s. 30-31, *Uzupełnienie*.

⁹² A. K o r m a n, *Piąte*, s. 5-6.

⁹³ *List pasterski*, s. 78.

⁹⁴ AAN, Delegatura Rządu na Kraj, syg. 202/III/123, s. 2. *Raport*.

⁹⁵ J. W o ł c z a ń s k i, *Korespondencja*, s. 474.

⁹⁶ W. P o l i s z c z u k, *Gorzka prawda*, s. 229, 244, 248-249.

⁹⁷ T. O l s z a ń s k i, *Historia Ukrainy XX w.*, Warszawa b.r., s. 164-165.

nakaz sporządzania listy polskich gospodarstw w ukraińskich wsiach. Za wykonanie tych rozkazów polskie organizacje powiesiły szereg wójtów. Nie były to jednak zabójstwa na tle narodowościowym, lecz wyroki śmierci za zdradę i współpracę z okupantem na szkodę narodu polskiego⁹⁸.

Tymczasem Szeptycki zarzucał Polakom, że udając Niemców zapisywali się do tajnej policji państwowej i prowadzili wrogą wobec Ukraińców działalność. Według władzy nie było prawie wsi, w której nie został niesprawiedliwie aresztowany lub zabity jakiś Ukraińiec. Oskarżenie Polaków o mordowanie Ukraińców dlatego jest tak szokujące, ponieważ Szeptycki uczynił to w czasie, gdy Ukraińcy dokonywali straszliwej rzezi na Polakach. Atakowano nie tylko poszczególnych Polaków czy polskie rodziny, lecz mnożyły się napady zorganizowanych wielkich ukraińskich band na całe wsi. Istniała groźba biologicznego wyniszczenia ludności polskiej⁹⁹. Wśród ofiar ukraińskich szowinistów byli także polscy duchowni¹⁰⁰.

Ukraiński władca zaprzeczał, że Ukraińcy mogliby zabijać Polaków. Samo przypuszczenie uznał za nieprawdziwe. Według niego polscy duchowni byli zabijani z motywów rabunkowych. Sprawcami mieli być bolszewicy partyzanci, żydowskie bandy, agitatorzy rewolucyjnych polskich organizacji z Warszawy, bandy dezertersów i różni zwyrodniali sadyści¹⁰¹.

Za tragizm sytuacji Wołynia i Małopolski Wschodniej były więc według Szeptyckiego odpowiedzialne bliżej nieokreślone bandy. Ukraińskie zaś partie Bandery i Melnyka wypierały się odpowiedzialności za masowe zbrodnie na ludności polskiej¹⁰². OUN-UPA twierdziła, że nie było żadnych zbrodni dokonanych przez ukraińskich nacjonalistów na Polakach. Jeżeli były jakieś mordy, to tylko ze strony AK i partyzantów radzieckich. UPA jedynie stosowała czasami odwet¹⁰³. Można więc zauważyć, że ukraińskie koła polityczne dokonały wielkiej mistyfikacji. Nie wiadomo kto zabijał Polaków. A jeśli stwierdzono,

⁹⁸ W. P o l i s z c z u k, *Gorzka*, s. 240-245.

⁹⁹ AAN, Delegatura Rządu na Kraj, sygn. 202/III/213, s. 39-40a, s. 94, 108, 127, *Uzupełnienie*.

¹⁰⁰ A. K o r m a n, *Piąte przykazanie*, s. 11-16.

¹⁰¹ J. W o ł c z a ń s k i, *Korespondencja*, s. 481-482.

¹⁰² Tamże, s. 478-480.

¹⁰³ E. P r u s, *Kurhany*, s. 130-131.

że Ukraińcy zrobili coś złego Polakom, to i tak odpowiedzialni byli Polacy. Tę linię polityczną ukraińskich szowinistów popierał niestety metropolita Szeptycki¹⁰⁴.

List abp. Twardowskiego do Szeptyckiego z 8 III 1944 r. był wyrazem jego bezsilności. Przedstawił ukraińskiemu władcy wykaz zamordowanych kapłanów oraz napadów i mordów dokonanych na ludności polskiej. Prosił go jednocześnie, aby nie dopuścił do znieważenia Najświętszego Sakramentu w polskich kościołach¹⁰⁵.

Stanowisko Szeptyckiego wobec UPA nie było jednoznaczne. Wezwał ją do zaprzestania walk i złożenia broni dopiero po przejściu frontu wojennego przez Małopolskę Wschodnią. Nie domagał się tego jednak w chwili, gdy ukraińscy szowiniści mordowali polską ludność. Pomimo, że groził ekskomuniką, to jednak nigdy z tą formacją nie zerwał¹⁰⁶. Chociaż metropolita zdecydowanie potępiał wszelkie przejawy nienawiści człowieka¹⁰⁷, to jednak nigdy otwarcie nie wystąpił w obronie zabijanych Polaków¹⁰⁸. W liście pasterskim z 22 III 1944 r. nazwał banderowców partyzantami, natomiast Polaków i Żydów bandytami i zarzucił im współdziałanie z niemieckimi dezertarami. Oskarżył ich jednocześnie o prowadzenie działalności antyukraińskiej i antyprawosławnej, polegającej na paleniu ukraińskich wsi¹⁰⁹.

Trzeba jednak stanowczo stwierdzić, że Szeptycki nie popierał zbrodniczej działalności UPA¹¹⁰. Można mu jednak postawić zarzut popełnienia grzechu zaniechania. Jako duchowny był zobowiązany do wezwania swoich wiernych do zaprzestania mordowania bezbronnej cywilnej ludności polskiej. Pomimo wielokrotnych próśb abp. Bolesława Twardowskiego, nie uczynił tego. Interes polityczny narodu ukraińskiego okazał się dla Szeptyckiego ważniejszy niż życie i zdrowie Polaków. W metropolicie polityk zwyciężył z duszpasterzem. Pragnął, aby powstało państwo ukraińskie, w skład którego weszłaby

¹⁰⁴ AAN, Delegatura Rządu na Kraj, syg. 202/III/213, s. 22-23, *Uzupelnienie*.

¹⁰⁵ J. Wołczyński, *Korespondencja*, s. 483.

¹⁰⁶ R. Torzecki, *Postawa metropolity*, „Więź” 31(1988), nr 7-8, s. 105.

¹⁰⁷ *Послання духовенству й вірним. Мир о Господу! Про вбивання священиків*, 1944, [w:] *Письма-послання митрополита Андрія Шептицького з часів німецької окупації*, ч. 2, wyd. М. Гринчишин, Yorkton, Sask 1969, s. 431.

¹⁰⁸ *Sprawa ukraińska*, s. 137.

¹⁰⁹ E. Prus, *Władzka świętojurski. Rzecz o arcybiskupie Andrzejku Szeptyckim (1865-1944)*, Warszawa 1985, s. 137.

¹¹⁰ B. Heydenkorn, *dz. cyt.*, s. 112.

Małopolska Wschodnia. Milczał więc, gdy jego wierni dążyli do tego metodami nie tylko niezgodnymi z zasadami Ewangelii, ale z wszelkimi normami cywilizowanego świata¹¹¹.

Zakończenie

Z chwilą gdy został wybrany na metropolitę, Andrzej Szeptycki całkowicie poświęcił się służbie narodowi ukraińskiemu. Popierał wszelkie jego starania na rzecz powstania niepodległego państwa ukraińskiego.

Wobec Polaków i państwa polskiego zajmował stanowisko nacechowane niechęcią a nawet wrogością.

Jako duchowy przywódca Ukraińców galicyjskich mógł doprowadzić do pojednania z narodem polskim. Poparł jednak radykalny ukraiński ruch dążący do zniszczenia wszelkich przejawów życia polskiego na Kresach Wschodnich.

Postawa metropolity Szeptyckiego wskazuje, jak bardzo niebezpieczne może być angażowanie się duchownego w działalność polityczną.

Bibliografia

Źródła Archiwalne

I. Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN)

Amb. RP Londyn, syg. 879, s. 112-126, *MSZ do Poselstwa Polskiego w Londynie*, Warszawa, 3 III 1922.

Delegatura Rządu na Kraj, syg. 202/III/127, s. 7-32, Orkan „Przegląd Narodowościowy” nr 1 redagowany na podstawie materiałów z terenu przez „Biuro Narodowościowe” Delegata Rządu przeznaczony do użytku wewnętrznego delegata rządu, 1944.

Tamże, syg. 202/III/123, s. 2, *Raport dotyczący działalności Szeptyckiego 1943-1944*, 3 X 1943.

Tamże, syg. 202/III/213, s. 2-127, *Uzupełnienie sprawozdania ogólnego z 19 VII 1943 r.*

II. Центральний Державний Історичний Архів України у Львові (Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie)

f. 358, opis 1, spr. 166, arkusz 20, *List arcybiskupa Bilczewskiego do metropolity Szeptyckiego*, 14 IV 1918.

¹¹¹ AAN, Delegatura Rządu na Kraj, syg. 202/III/213, s. 12-13,22, *Uzupełnienie*.

- Tamże, arkusz 26-27, *List arcybiskupa Bilczewskiego do metropolity Szeptyckiego*, 6 X 1918 r.
- Tamże, arkusz 45, *List arcybiskupa Bilczewskiego do metropolity Szeptyckiego*, 11 XII 1918 r.
- Tamże, arkusz 50, *List arcybiskupa Bilczewskiego do metropolity Szeptyckiego*, 23 II 1919 r.

Źródła drukowane

- Kopia pisma abp. Józefa Bilczewskiego do komisarza miasta Lwowa Władysława Stesłowicza z prośbą o przepustkę na wyjazd duszpasterski do Sokolnik k. Lwowa, Lwów 16 X 1918 r.*, [w:] *Kościół rzymskokatolicki i Polacy w Małopolsce Wschodniej podczas wojny ukraińsko-polskiej 1918-1919. Źródła*, t. 1, red. J. Wołczański, Lwów-Kraków 2012, s. 70-71.
- List ss. Bazylianek obrządku greckokatolickiego do abp. Józefa Bilczewskiego z podziękowaniem za obronę przed rewizjami klasztorów we Lwowie ze strony wojsk polskich w czasie wojny ukraińsko-polskiej*, Lwów 5 XII 1918, [w:] *Kościół rzymskokatolicki*, s. 78-79.
- Projekt polsko-ukraińskiej odezwy autorstwa prof. Ernesta Tilla z myślą o zażegnaniu konfliktu ukraińsko-polskiego 1918-1919*, Lwów grudzień 1918 r., [w:] *Kościół rzymskokatolicki*, s. 94-95.
- Pismo gen. Tadeusza Rozwadowskiego do abp. Józefa Bilczewskiego w sprawie podejmowanych decyzji podczas wojny ukraińsko-polskiej 1918-1919*, Lwów 1 I 1919, [w:] *Kościół rzymskokatolicki*, s. 96-97.
- Pismo prof. Leona Pińskiego do bp Adama Stefana Sapięhy z prośbą o interwencję na forum międzynarodowym w sprawie obłożonego przez Ukraińców Lwowa i Galicji (Małopolski) Wschodniej*, Lwów 2 I 1919 r., [w:] *Kościół rzymskokatolicki*, s. 97-101.
- Kopia pisma abp. Józefa Bilczewskiego do papieża Benedykta XV o konflikcie ukraińsko-polskim 1918-1919*, Lwów 21 II 1919 r., [w:] *Kościół rzymskokatolicki*, s. 130-138.
- Kopia listu abp. Andrzeja Szeptyckiego do premiera rządu Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej Sydora Hołubowycza w sprawie uwolnienia internowanych przez władze ukraińskie kapłanów obrządku łacińskiego*, Lwów 27 II 1919, [w:] *Kościół rzymskokatolicki*, s. 138-139.
- Koncept pisma abp. Bilczewskiego do abp. Andrzeja Szeptyckiego odnoszący się do kontrowersyjnej postawy w dobie wojny ukraińsko-polskiej 1918-1919*, Lwów IX 1919, [w:] *Kościół rzymskokatolicki*, s. 284-287.
- Relacja ambasadora Rzeczypospolitej Polskiej przy Stolicy Apostolskiej hr. Władysława Skrzyńskiego na temat zbrojnej inwazji ukraińskiej w Galicji Wschodniej w roku 1918*, Rzym 3 VIII 1921 r., [w:] *Kościół rzymskokatolicki*, s. 813-818.

- List pasterski do duchowieństwa i wiernych*, 10 VIII 1943 r., „Znak” 40 (1988), nr 9, s. 74-78.
- Пастирський лист сімох галицьких гр.-кат. Владик*, 26 X 1930, [w:] T. Гунчак, Р. Сольчаник, *Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали*, t. 2, b.m.w., 1983, s. 337-339.
- Послання духовенству й вірним. Мир о Господу! Про вбивання священиків*, 1944, [w:] *Письма-послання митрополита Андрія Шептицького з часів німецької окупації*, ч. 2, wyd. М. Гринчишин, Yorkton, Sask 1969, s. 431-432.
- Г. Хомишин, *Два Царства*, [w:] *Два Царства. Dwa królestwa*, red. I. Pełehatj, W. Osadczy, Lublin 2016, s. 101-396.

Publikacje

- Buszko J., *Historia Polski 1864-1948*, Warszawa 1984.
- Chojnowski A., *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921-1939*, Wrocław 1979.
- Cywiński B., *Ogniem próbowane*. cz. 1: *Korzenie tożsamości*, Rzym 1982.
- Giertych J., *Józef Piłsudski 1914-1919*, t. 2, Londyn 1982.
- Giertych J., *Tysiąc lat historii polskiego narodu*, t. 3, Londyn 1986.
- Grünberg K., Sprengel B., *Trudne sąsiedztwo. Stosunki polsko-ukraińskie w X-XX wieku*, Warszawa 2005.
- Heydenkorn B., *Polityczna działalność metropolity Szeptyckiego*, „Zeszyty Historyczne”, 1985, z. 72, s. 99-114.
- Klachko M., *Podróż metropolity Szeptyckiego do Zachodniej Europy i Ameryki w latach 1920-1923*, [w:] *Metropolita Andrzej Szeptycki. Studia i materiały*, red. A. Zięba, Kraków 1994, s. 155-168.
- Klimecki M., *Lwów 1918-1919. Z dziejów walki o polskie Kresy*, Warszawa 2016.
- Korman A., *Piąte Przykazanie Boskie: Nie zabijaj. Nieukarane ludobójstwo dokonane przez ukraińskich szowinistów w latach 1939-1945*, Londyn 1990.
- Kozłowski M., *Między Sanem a Zbruczem*, Kraków 1990.
- Kubasik A., *Arcybiskupa Andrzeja Szeptyckiego wizja ukraińskiego państwa, narodu i Cerkwi*, Lwów-Kraków 1999.
- Kulińska L., *Działalność terrorystyczna i sabotażowa nacjonalistycznych organizacji ukraińskich w Polsce w latach 1922-1939*, Kraków 2009.
- Olśzański T., *Historia Ukrainy XX w.*, Warszawa b.r.
- Papierzyńska-Turek M., *Sprawa ukraińska w drugiej Rzeczypospolitej 1922-1926*, Kraków 1979.
- Pobóg-Malinowski W., *Najnowsza historia polityczna Polski*, t. 2: okres 1914-1939, Gdańsk 1990.
- Poliszczuk W., *Apokalipsa według Wiktora Ukraińca*, Toronto-Warszawa 1996.

- Poliszczuk W., *Gorzka prawda. Zbrodnicość OUN – UPA*, Toronto 1995.
- Prus E., *Banderowcy-defekt historii*, Wrocław b.r.
- Prus E., *Herosi spod znaku tryzuba. Konowalec-Bandera-Szuchewycz*, Warszawa 1985.
- Prus E., *Kurhany. Dążenia galicyjskich nacjonalistów ukraińskich*, Warszawa 1993.
- Prus E., *Władysław świętojurski. Rzecz o arcybiskupie Andrzeju Szeptyckim (1865-1944)*, Warszawa 1985.
- Rzemieniuk F., *Walki polityczne greckokatolickiego duchowieństwa o niepodległość Ukrainy w okresie II Rzeczypospolitej (1918-1939)*, Siedlce 2003.
- Serczyk W., *Historia Ukrainy*, Wrocław 1990.
- Sobieski W., *Dzieje Polski. Dzieje ostatnich dwu pokoleń*, t. 3, Warszawa 1925.
- Sprawa ukraińska. (Praca na temat stosunków polsko-ukraińskich, opracowana w Kraju w roku 1943. Wpłynęła do Biura Premiera 26 VI 1944 z MSW)*, „Zeszyty Historyczne”, 1985, z. 71, s. 121-153.
- Szembek Z., *Wspomnienie o metropolicie Andrzeju Romanie Szeptyckim spisane dla dzieci i wnuków mej ukochanej siostry Jadwigi Szeptyckiej*, „Harvard Ukrainian Studies”, 15 (1991), nr 1-2, s. 108-171.
- Torzecki R., *Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy 1933-1945*, Warszawa 1972.
- Torzecki R., *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923-1929*, Kraków 1989.
- Torzecki R., *Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1993.
- Torzecki R., *Postawa metropolity*, „Więź” 31(1988), nr 7-8, s. 99-115.
- Torzecki R., *Z problematyki stosunków polsko-ukraińskich*, „Dzieje najnowsze”, 17(1985), nr 2, s. 151-166.
- Wółczański J., *Korespondencja arcybiskupa Bolesława Twardowskiego z arcybiskupem Andrzejem Szeptyckim w latach 1943-1944*, „Przegląd Wschodni”, 3(1992/93) z. 2(6), s. 465-483.
- Wółczański J., *Wstęp*, [w:] *Kościół rzymskokatolicki*, s. 5-64.
- Zięba Z., *Metropolita Andrzej Szeptycki i władze II Rzeczypospolitej*, „Chrześcijaństwo w świecie”, 21 (1989), nr 7-8, s. 45-56.
- Кравченко О., *Велетень зо Святоюрської Гори: причинки до біографії Слуги Божого Андрея Шептицького на підставі чужомовних джерел*, b.m.w. 1963.
-

ADAM KUBASIK

POSTAWA METROPOLITY ANDRZEJA SZEPTYCKIEGO WOBEC SKOMPLIKOWANYCH STOSUNKÓW POLSKO-UKRAIŃSKICH

Streszczenie: Metropolita Szeptycki objął przywództwo w Cerkwi w najtrudniejszym okresie stosunków polsko-ukraińskich. Rozpoczynając swoją posługę biskupią zapewniał, że darzy Polaków szacunkiem. Jednak mimo łagodnego początku prowadził antypolską politykę. Zarówno w czasie wojny ukraińsko-polskiej w 1918 r. o Galicję Wschodnią, jak i w czasie rzezi ludności polskiej przez szowinistów ukraińskich na Wołyniu i Małopolsce Wschodniej w czasie II wojny światowej zachowywał się raczej jak polityk a nie duszpasterz. Gdy abp. Bilczewski, a potem abp. Twardowski zwrócili się do niego z prośbą o powstrzymanie mordowania polskiej ludności cywilnej, udawał, że nie wie o co chodzi. Czasami można było odnieść wrażenie, że zapominał, że jego najważniejszym zadaniem jest głoszenie Ewangelii. Dla niego polityczne interesy Ukraińców czasami były ważniejsze. Zamiast dążyć do pojednania polsko-ukraińskiego wspierał ukraińskich nacjonalistów w ich walce z Polakami. Postępowanie Szeptyckiego doprowadziło do poważnego ochłodzenia jego relacji z polskimi biskupami.

Słowa kluczowe: Metropolita Andrzej Szeptycki, Metropolita Józef Bilczewski, Metropolita Bolesław Twardowski, Małopolska Wschodnia, Galicja Wschodnia, Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów, Ukraińska Powstańcza Armia, Ludobójstwo Polaków na Wołyniu i w Galicji Wschodniej

THE METROPOLITAN ANDREY SHEPTYTSKY'S ATTITUDE TO THE COMPLICATED POLISH-UKRAINIAN RELATIONS

Abstrakt: The Metropolitan Andrey Sheptytsky has become the leader of the Greek Catholic Church in the most difficult period of the Polish-Ukrainian relations. When he began his service as the archbishop, he assured that he respected the Poles. However, despite the mild beginnings, his politics were anti-Polish. Both during the Ukrainian-Polish war of Eastern Galicia in 1918 and during the World War II massacre of the Poles by the Ukrainian chauvinists in Volhynia and Eastern Małopolska, he behaved more like a politician than a priest. When first the archbishop Jozef Bilczewski and then the archbishop Boleslaw Twardowski asked him to try to stop the murders on Polish civilians, he pretended he did not know what was going on. Sometimes he acted as though he had forgotten that his major task was to preach the Gospel and in result the political interests of the Ukrainians were more important to him. Instead of attempting to unite the Poles and the Ukrainians, he supported Ukrainian nationalists in their fights with Poland. His approach led to a serious chilling of his relations with Polish bishops.

Keywords: Metropolitan Andrey Sheptytsky, Metropolitan Jozef Bilczewski, Metropolitan Boleslaw Twardowski, Eastern Małopolska, Eastern Galicia, Organization of Ukrainian Nationalists, Ukrainian Insurgent Army, Massacres of Poles in Volhynia and Eastern Galicia.

Translated by Adam Kubasik

